

Løndannelse, indkomspolitik og koordination af den samlede økonomiske politik

Indledning

Selv om det efterhånden er alment accepteret, at indkomspolitik ideelt set er et velegnet instrument til at opnå konkurrenceevneforbedringer, viser et tilbagemik på den lange årrække med indkomstpolitiske initiativer, at de hverken er slået særlig bredt igennem eller har virket specielt effektivt. Estrup (1982) giver således en omfattende oversigt over indkomstpolitikens historie siden 1962 og kan konkludere, at der i det mindste fra 1970'erne stort set har været tale om »en bastant række af indgreb i pris- og løndannelsen« (s. 3), gennemført som overordnede statslige tiltag uden at give de tilsigtede resultater, hvad angår betalingsbalance, investeringer og beskæftigelse.

Med den seneste udvikling in mente kunne det tilføjes, at den øjeblikkelige tilsyneladende succes for indkomstpolitikken måske nok delvis kan tilskrives indgrebet over for dyrtidsreguleringen, men vel også skyldes en række gunstige internationale faktorer og det pres, der p.g.a. den store arbejdsløshed ligger på fagbevægelsen. Det er nok et åbent spørgsmål, om den aktuelle løntilbageholdenhed er resultatet af en »frivillig indkomspolitik«. Man kunne alternativt stille spørgsmålet, om man i dag tør tro på, at løn-

stigningstakten fremover vil holde sig på det nuværende lave niveau, hvis der skulle vise sig en betydelig bedring i beskæftigelsessituationen.

Udgangspunktet for det følgende er således - som hos Estrup - at indkomstpolitikens fremtidige muligheder ikke tegner positive. Formålet er - på baggrund af en række teoretiske resultater, som Torben Möger Pedersen og jeg har nået i vores afhandling på polit.-studiet (1984) - dels at gå ind i debatten om, hvorfor indkomstpolitikken kan opvise en så svag score, og dels at forsøge at pege på nogle muligheder for at rette op på disse resultater.

Hvad er indkomspolitik?

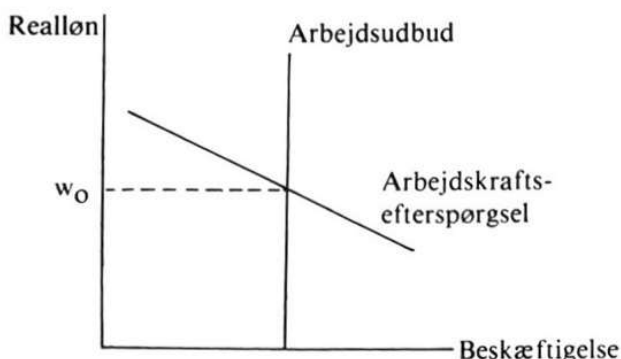
I forhold til andre økonomisk-politiske reguleringsmidler har indkomstpolitisk styring en særlig karakter. Hvor f.eks. finanspolitiske indgreb ændrer den samlede efterspørgsel eller dennes sammensætning inden for et givet økonomisk system, kan indkomstpolitikken siges at tage sigte på at ændre dele af dette systems virkemåde.

Til illustration heraf kan nedenstående figurer betragtes. I figur 1 er indtegnet efterspørgslen efter arbejdskraft som en aftagende funktion af reallønnen, samt arbejdsudbuddet, som er antaget at være fast og uafhængigt af reallønnen. Bemærk at figuren er tegnet under forudsætning af, at inflationstakten er fast, og at der er en given faldende afsætningskurve for de fremstillede varer. Som sådan udtrykker figuren altså ikke noget om

*cand. polit., Researcher ved
Verdensbanken, Washington D.C.*

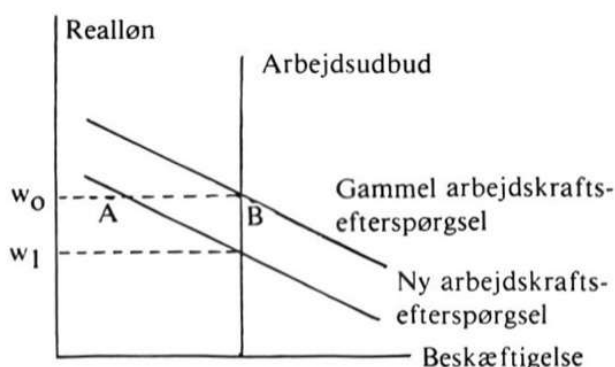
den danske økonomis konkrete situation, men tjener kun til at illustrere tankegangen bag indkomspolitikken.

Figur 1: Ligevægt på arbejdsmarkedet

I figur 1 vil en realløn på w_0 give ligevægt på arbejdsmarkedet svarende til fuld beskæftigelse. Antag nu, at økonomien har befundet sig i denne ligevægt i nogen tid, hvorefter afsætningsbetingelserne forringes, f.eks. p.g.a. kontraktiv finans- eller pengepolitik eller som følge af et udenlandsk tilbageslag. I denne situation rykker arbejdskraftsefterspørgselskurven indad. Ved den givne realløn w_0 er der nu arbejdsløshed, svarende til stykket AB i figur 2. Fuld beskæftigelse kræver under disse betingelser en lavere realløn på w_1 .

Figur 2: Effekten af forringede afsætningsmuligheder

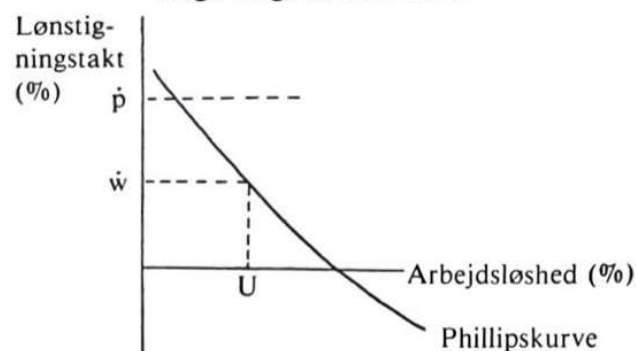

Det er ikke nødvendigvis oplagt, at markedskræfterne i sig selv er i stand til hurtigt at fremkalde dette reallønsfald. Spørgsmålet om årsagerne hertil diskutere

res nærmere i det følgende. På det nuværende tidspunkt er det tilstrækkeligt at antage, at arbejdsmarkedets parter i lyset af en uligevægt tilpasser lønnen i overensstemmelse med den såkaldte Phillipskurve i figur 3.

I figur 3 er indtegnet arbejdsløsheden (U), svarende til stykket AB i figur 2. Denne arbejdsløshedsprocent giver med arbejdsmarkedets organisering og struktur - som udtrykt i Phillipskurven - anledning til en lønstigningstakt på $\dot{w}$. Denne lønstigningstakt er imidlertid mindre end prisstigningstakten $\dot{p}$, således at reallønnen faktisk falder. Problemet er imidlertid, at det ikke er sikkert, at den falder tilstrækkelig meget. Hvis dette er tilfældet, vil økonomien også have arbejdsløshed - omend mindre - i næste periode, hvorefter en ny tilpasning af lønnen finder sted. Den nye ligevægt indstiller sig kun langsomt, og økonomien taber ressourcer gennem en lang omstillingsperiode.

Figur 3: Løntilpasningen i uligevægtssituationer

Det er konceptuelt i en sådan situation, at indkomspolitikken tjener til at fremskynde økonomiens omstilling til den nye ligevægt gennem mere eller mindre direkte at hjælpe arbejdsmarkedets parter med at finde den rette lønstigningstakt. I relation til figur 2 og 3 forsøger indkomspolitikken via en modificering af »markedskræfternes frie spil« at opnå, at Phil-

lipsskurven i figur 3 rykker indad. Herved vil man opnå, at en arbejdsløshed på U giver anledning til en lavere lønstignings-takt end før - og dermed en lavere realløn. På kort sigt kan dette gøres på mange måder, spændende fra henstillinger om løn-tilbageholdenhed til direkte løndiktat, men uden egentlige mere permanente ændringer i arbejdsmarkedets organisering.

Hvis man søger at gennemføre en lang-sigtet indkomspolitik, må man være op-mærksom på, at Phillipskurvens form og placering afspejler en række institutionel-le forhold, der på arbejdsmarkedet er ud-viklet igennem en lang periode. Mange af disse forhold udgør en slags uskreven grundlov for arbejdsmarkedets parter adfærd og opfattes som »normale« betin-gelser. Eksempelvist er det vel sandsyn-ligt, at indførelsen af karensdagen og fjer-nelsen af dyrtidsreguleringen ikke opfat-tes som en modifikation af lønmodta-gersidens privilegier, men derimod som indgreb, der bragte lønmodtagerne i en »unormal« situation, og som kun blev ac-cepteret, fordi fagbevægelsen af flere år-sager var tvunget til det. Tilsvarende kan man forestille sig, at forskellige ændrin-ger i arbejdsmiljølovgivningen f.eks. vil kunne bringe arbejdsgiversiden i en nød-tvungent »unormal« situation.

Det centrale er imidlertid, at indgreb, der opfattes som en tvangsmæssig opgi-velse af hævdvundne rettigheder på læn-gere sigt ikke kan antages at reproducere de på kort sigt observerede effekter. År-sagen er, at de berørte parter på andre måder vil søge at kompensere for indgre-bet. Selv om man derfor på kort sigt har kunnet iagttage en lønafdæmpning som følge af fjernelsen af dyrtidsreguleringen, er det ret usandsynligt, at dette også skul-le være tilfældet over en længere periode. Hvis man ønsker en permanent forskyd-

ning af Phillipskurven, kræver dette så-ledes institutionelle ændringer på arbejds-markedet, som begge parter frivilligt kan acceptere. Det er heri, at en væsentlig be-grundelse for nødvendigheden af at gen-nemføre en langsigtet indkomspolitik som en frivillig indsats må findes.

Asymmetriske effekter af indkomspolitikken

Der kan i denne forbindelse være grund til at pege på, at den hidtil gennemførte indkomspolitik har været præget af en række asymmetriske effekter for de invol-verede parter. Mens de fleste arbejdsgive-re vel har en umiddelbar fordel af en be-hersket omkostningsudvikling, er effek-ten for lønmodtagerne langt mere kompli-ceret at vurdere. På den ene side er det klart, at et fald i den nominelle lønstig-ningstakt på kort sigt giver et realløns-fald. På længere sigt skulle effekten være en aftagende inflationstakt, således at fal-det i reallønnen til syvende og sidst bliver mindre end antydnet i den umiddelbare ef-fekt. Herudover lover økonomerne, at indkomspolitikken via øget indenlandsk produktion og investeringer giver anled-ning til øget beskæftigelse. Man kan såle-des sige, at indkomspolitik i dag betyder, at de beskæftigede lønmodtagere alt an-det lige køber beskæftigelse til deres ar-bejdsløse kolleger ved at betale med et vist reallønsfald. Alternativt kunne det ud-trykkes som at indkomspolitikken - ved at ændre den funktionelle indkomstforde-ling - sigter mod at bevare eksisterende ar-bejdspladser, som er udsat for hård inter-national konkurrence.

Det skal straks nævnes, at disse be-tragtninger bygger på, at alternativet til at føre indkomspolitik er at fortsætte den hidtidige økonomiske politik. Dette frem-hæves ofte at være et urimeligt sammen-

ligningsgrundlag. Hvis nemlig den danske konkurrenceevne forringes, fordi den danske lønstigningstakt er højere end vore konkurrenters, vil betalingsbalancehensynet tvinge staten til at gennemføre en mere kontraktiv finanspolitik. I den situation vil det være attraktivt for lønmodtagerne at acceptere en afdæmpning i lønudviklingen i den forstand, at faldet i den fuldt beskæftigede lønmodtagers disponible realindkomst vil være mindre, hvis der føres indkomstpolitik end hvis der føres kontraktiv finanspolitik, og at beskæftigelsen også vil være højere.

Der er ingen tvivl om, at dette scenario er overordentlig relevant set fra et nationaløkonomisk synspunkt - og specielt når problemstillingen vurderes ud fra en tidshorisont på fem år eller mere. Spørgsmålet er mere, om dette scenario har nogen relevans af betydning for de parter, der rent faktisk bestemmer lønudviklingen. Problemet er, at der ikke er nogen simpel sammenhæng mellem de tidsmæssige gennemslag af effekterne af de to typer økonomisk politik. Hvor betalingsbalanceeffekten af en kontraktiv finanspolitik viser sig relativt hurtigt (idet den samlede indenlandske efterspørgsel og dermed importefterspørgslen hurtigt reduceres), er det meget mere usikkert, hvornår effekten af indkomstpolitik overhovedet er et velgnet middel til at rette op på betalingsbalancen. De historiske resultater har således været usikre og tvetydige, men generelt lader det til, at indkomstpolitikken nok forbedrer den danske konkurrenceevne og betalingsbalancen efter nogle år.

Hvis dette nu antages at være tilfældet, er det følgende scenario en mulighed på lige fod med det ovenfor nævnte: Gennemføres der ikke indkomstpolitik, må staten gribe til kontraktiv finanspolitik af hensyn til betalingsbalancen. Gennemføres indkomstpolitikken derimod, viser effek-

ten på udenrigshandelen sig kun langsomt, og underskuddet på betalingsbalancen reduceres initialt kun ubetydeligt. Hvis betalingsbalanceunderskuddet for var økonomisk-politisk uacceptabelt, er dette tilsyneladende stadigvæk tilfældet, så staten griber også i denne situation til kontraktiv finanspolitik for at reducere underskuddet på de løbende poster. Resultatet er, at den fuldt beskæftigede lønmodtager i begge tilfælde mister købekraft, men at det umiddelbare tab er større, hvis der gennemføres indkomstpolitik.

Jeg vil ikke påstå, at dette scenario er mere sandsynligt end det førstnævnte. Hvad jeg derimod finder sandsynligt er, at lønmodtagere, der overvejer løntilbageholdenhed af hensyn til at sikre beskæftigelsen, nærmest står i en lotterisituation, hvor de er nødt til at købe katten i sækken, da beskæftigelseseffekten af løntilbageholdenhed - set fra deres synspunkt - er usikker af afhænger af en række andre forhold som f.eks. prisfølsomheden i den udenlandske efterspørgsel og udviklingen i investeringerne og de offentlige finanser m.v. Jeg skal i det følgende søge at gøre nærmere rede for, at denne fundamentale usikkerhed m.h.t. indkomstpolitikens positive effekter og mangelen på arbejdsmarkedsinstitutioner, der kunne reducere den tabsrisiko, fagbevægelsen tilsyneladende løber ved at acceptere løntilbageholdenhed, er nogle hovedårsager til indkomstpolitikens vanskeligheder.

Som overenskomstssystemet fungerer i dag, er beslutningen om, hvor mange lønmodtagere der skal beskæftiges i en virksomhed, stort set overladt til arbejdsgiveren. Udover en række andre forhold bestemmes som noget meget væsentligt i forhandlingerne timelønnen. Herefter er det i arbejdsgiverens magt at fastsætte priser og beskæftigelse m.v. ud fra de for-

hold, der i øvrigt gør sig gældende for virksomheden.

I appendiks til denne artikel er opstillet en model, der i alt væsentligt stammer fra McDonald og Solow (1981) og Bacharach (1976), og som i stærkt forenklet form illustrerer effekten af denne type forhandlingsstruktur. Modellen viser tentativt, at modifikationer af dette system kunne give et for begge parter bedre resultat. Man skal naturligvis ikke slutte for meget af en sådan model, så forhandlingssystemets effekter skal i det følgende forsøges vurderet mere bredt. Hovedspørgsmålet er, om den eksisterende forhandlingsgenstand er for snævert defineret til at kunne stimulere en samfundsmæssig nødvendig løntilbageholdenhed og beskæftigelsesfremgang. (Når der her tales om beskæftigelsesfremgang, er det målt i forhold til den situation, hvor der ikke gennemføres indkomstpolitik og den inden- og udenlandske økonomiske politik bevarer status quo).

Indkomstpolitik set fra fagforeningsside

Betragt først sagen fra fagforeningens side. Lad os foretage det tankeeksperiment, at der er arbejdsløshed inden for fagforeningen, og at den står over for et valg mellem enten at forsøge at opretholde den hidtidige løn eller at acceptere en lønnedsættelse. Hvad kan fagforeningen regne med som resultat af at vælge den ene eller den anden politik? Hvis lønnen er uforandret, kan fagforeningen stort set forvente status quo opretholdt. De beskæftigedes realløn vil være ca. uforandret, og beskæftigelsen øges kun, hvis virksomhedens afsætningsbetingelser forbedres. Hvis en lønnedgang derimod accepteres, vil kun én ting være sikker: i første omgang falder reallønnen for de beskæftige-

de, og virksomhedens overskud vokser. Hvad der herefter sker afhænger helt af virksomhedens beslutninger om priser og investeringer osv. Muligvis vokser beskæftigelsen, men det er bestemt ikke sikkert. Der er derimod en betydelig risiko for, at fagforeningen kommer til at optræde som en slags omvendt Robin Hood, der tager fra sine medlemmer og giver til arbejdsgiveren. Det vil fagforeningen næppe foretrække, medmindre den kan presses til det. Og den kan næppe forventes at blive presset af sine beskæftigede medlemmer - som normalt udgør flertallet af medlemmerne - idet de vel hovedsageligt er interesseret i at forbedre egne forbrugsmuligheder. Da det samtidig for fagforeningen ser ud til, at beskæftigelsen under normale forhold ligger uden for dens indflydelse, kan den lige så godt se bort fra dette spørgsmål eller kun beskæftige sig med det i en mere overordnet politisk sammenhæng. Dermed er det tilsyneladende ikke noget tillokkende perspektiv at acceptere en lønnedgang. Hvis lønmodtagerne endelig skulle acceptere det, sker det vel nærmest under en forudsætning om, at der er tale om et eksperiment, som skal give positive resultater, hvis det skal gentages.

Indkomstpolitik set med virksomhedens øjne

Betragt nu virksomhedens situation. Årsagen til den lave beskæftigelse er, at det ikke kan betale sig at ansætte flere arbejdere. Hvis virksomheden skal ekspandere, kræver det nye investeringer, som atter kræver afsætningsmuligheder. Virksomheden må formodes at kunne øge sin afsætning ved at nedsætte prisen på sit produkt. Dette kræver imidlertid, at omkostningerne reduceres. Af disse årsager kan virksomheden antages at regne med,

at en lønedsættelse vil betyde øget salg, øgede investeringer og større beskæftigelse. Men samtidig er betingelsen herfor, at der er tale om en *langvarig nedsættelse af lønstigningstakten*. Virksomheden vil nemlig ikke investere langsigtet, hvis den forventer at løbe ind i store omkostningsforøgelser inden for en relativt kort periode. Hvis virksomheden og fagforeningen derfor kan enes om en lønedsættelse, men virksomheden ikke regner med, at den holder i efterfølgende overenskomster, vil den næppe se nogen speciel grund til at ekspandere, på trods af at dens overskud faktisk er vokset. I en sådan situation aflejres lønedsættelsen kun i en midlertidigt øget fortjenstmarginal i virksomheden.

Indkomstpolitik = ond cirkel?

Dermed er ringen sluttet. Fagforeningen vil opleve, at dens bange anelser om at komme til at optræde som en omvendt Robin Hood går i opfyldelse, og den vil derfor ikke ønske at gentage eksperimentet. Virksomhedens formodning om, at lønedsættelsen ikke er permanent, viser sig også at holde stik. Resultatet er, at løntilbageholdenhed tilsyneladende ikke kan betale sig, mens de positive effekter af den frivillige indkomstpolitik ikke får lov at vise sig. Problemet er, at begge parter ønsker en forsikring fra modparten, som ingen af dem er i stand til at garantere økonomisk, og hvor dyrtidsregulering netop var en slags reallønsgaranti. Der er ikke tale om ond vilje, men om at selve beslutningsstrukturen ikke er velegnet til denne form for økonomisk informationsudveksling. Blandt andet af denne årsag bliver drivkraften bag indkomstpolitikken ikke gensidig fordelagtighed, hvorfor »den frie forhandlingsret« ikke går godt i spænd med ønsket om at føre indkomst-

politik, hvilket måske også forklarer noget af den manglende succes.

Der kan derfor være god grund til at overveje nærmere, om der skulle findes andre måder at organisere arbejdsmarkedets aftalesystem, så der i dette kom til at foreligge et gensidigt incitament til frivillig løntilbageholdenhed. Et væsentligt element heri må bestå i at gøre de forventede effekter af indkomstpolitikken mere sikre, end de er i dag. For mig at se er den letteste måde at opnå dette, simpelthen at inddrage spørgsmålene om beskæftigelsen osv. direkte i forhandlingerne. Hvis man nemlig her samtidig kunne fastlægge beskæftigelses- og lønpolitikken, ville der være skabt et led, som kunne garantere begge parter, at indkomstpolitikken tjener et bestemt positivt formål og er ærligt ment.

Beskæftigelses- og afsætningsgaranti nødvendig

En sådan kombineret aftale kunne f.eks. gå ud på, at lønstigningstakten i stedet for de hidtidige 10% om året bliver på 5% i en længere periode, men at den herved skabte merprofit anvendes til investeringer og afsætningsfremmende formål o.lign. i virksomheden, således at der under de forudsete betingelser kan aftales en beskæftigelsesstigning på mindst så og så mange mand. For så vidt som udgangsforudsætningerne skulle ændres afgørende, kan der indbygges klausuler, der giver anledning til fornyede forhandlinger.

En sådan aftale ville give fagforeningen den fornødne garanti for, at løntilbageholdenheden giver det ønskede resultat på beskæftigelsen, og den vil da lettere kunne acceptere indkomstpolitikken. Tilsvarende får virksomheden en garanti for, at der er tale om en permanent indkomstpo-

litik, hvorved den opnår et større incitament til en langsigtet ekspansion.

Der er naturligvis et forholdsvis bredt spektrum for, hvordan sådanne aftaler konkret kunne udformes. Tilsvarende kan det diskuteres, om der skal være tale om en egentlig beskæftigelsesgaranti, eller om en investeringsgaranti er mere rimelig: i et land som Danmark, hvor en meget betydelig del af de samlede erhvervsinvesteringer finder sted i store virksomheder, kan der siges at være skabt et vist fundament for på lokalt niveau at kunne indgå sådanne kombinerede aftaler om løntilbageholdenhed og investeringsgaranti. Hvordan de kunne gennemføres i mindre virksomheder er stadig et betydeligt problem. Det kan imidlertid nok antages, at en betydelig del af lønudviklingen i sådanne virksomheder kan føres tilbage på lønafsmitning, således at disse virksomheder kunne få en dobbelt fordel af at stå i en »free-rider« position, hvor deres omkostninger mindskes (fordi der er aftalt løntilbageholdenhed i de store virksomheder), samtidig med at deres afsætningsbetingelser bedres som følge af de store virksomheders investeringer. Dette taget i betragtning skulle også disse mindre virksomheder kunne indgå visse mere eller mindre stive kombinerede aftaler.

Indkomstpolitik kræver koordination af den samlede økonomiske politik

Når man betragter en enkelt virksomhed, er det rimeligt at opfatte dens afsætning som noget nærmest udefra givet. Betragtes derimod hele økonomien under ét, er en sådan synsvinkel ikke rimelig. Hver gang en enkelt virksomhed nemlig investerer, fører dette til afsætning for andre virksomheder og dermed til beskæftigelse også uden for den investerende virksom-

hed. Der er nærmest tale om en kædereaktion, hvor efterspørgsel ét sted giver anledning til afsætning et andet sted med påfølgende ny efterspørgsel og afsætning andre steder. Derfor er den samlede afsætning og beskæftigelse i økonomien ikke udelukkende bestemt udefra, men i høj grad skabt direkte i systemet. Hvis den nuværende krise kan føres tilbage på en for svag konkurrenceevne og for få investeringer, er indkomstpolitik et nødvendigt led for at løse krisen. Den skal tjene til at sænke de danske lønomkostninger så meget, at det bliver lettere at sælge varer i udlandet og mere profitabelt at investere. Resultatet skulle som nævnt blive øget dansk produktion og altså en større indenlandsk kage til deling. Når nu indkomstpolitikken bl.a. p.g.a. de nævnte institutionelle forhold er så vanskelig at gennemføre og få fuld effekt af, medfører dette, at der ikke opnås den nødvendige produktions- og investeringsfremgang, som kunne sætte gang i en omfattende bedring af beskæftigelsessituationen. Resultatet er med andre ord, at krisen fastholdes. Selv om der for en periode kommer en afdæmpning i lønstigningstakten, er det ikke nødvendigvis profitabelt for den enkelte virksomhed at investere, når afsætningen (som for den kommer udefra) er utilstrækkelig. Paradokset er, at alle kan se, at der skal investeringer til for at løse krisen, men ingen kan se nogen grund til at gøre det. Lidt flot sagt venter alle på, at de andre skal gå i gang med at investere, før man selv foretager sig noget. Når investeringerne således udebli- ver, bliver indkomstpolitikken på den ene side mere nødvendig, og på den anden side under de givne institutionelle betingelser vanskeligere at få gennemført, idet alle får bekræftet, at den ikke virker. Dermed er en ond cirkel etableret.

Det er hermed også antydnet, at ind-

komstpolitik ikke kan forventes at kunne stå alene, hvis denne onde cirkel skal brydes. En opretholdt løntilbageholdenhed vil nemlig først få fuldt gennemslag på beskæftigelsen, hvis afsætningsbetingelserne i øvrigt begunstiger dette. Hvad mere er: som politik betragtet er indkomstpolitikken hovedsagelig mikroøkonomisk orienteret. Den påvirker meget direkte de enkelte økonomiske enheders indtjening, men berører kun stærkt formidlet de makroøkonomiske betingelser, som skal udgøre drivkraften bag, at en øget virksomhedsindtjening slår ud i investeringer m.v. Når indkomstpolitikken derfor ikke uden videre kan løse det misforhold, der som ovenfor beskrevet eksisterer mellem hvad der er individuelt rationelt og samfundsmæssigt nødvendigt - *fordi* den ikke nødvendigvis påvirker de makroøkonomiske betingelser - bliver andre former for økonomisk politik nødvendige for at påvirke disse overordnede forhold, så der skabes rammer, der sikrer et sammenfald mellem privatøkonomisk og samfundsøkonomisk rationalitet.

Resultater fra en formaliseret model

Vi har i vores afhandling opstillet en teoretisk model for at undersøge effekterne af forskellige typer politiske indgreb over for en arbejdsløshedssituation. Modellen er stærkt forenklet i forhold til den danske økonomi, og den er ikke i stand til at give konkrete svar på, præcist hvor meget beskæftigelsen o.lign. ændres ved forskellige indgreb, men højst i hvilken retning effekten sandsynligvis vil gå. Helt tilsvarende er modellen kun i stand til at vurdere mere abstrakte former for økonomisk politik. Den er ikke velegnet til at vurdere effekten af f.eks. finanspolitikens sammensætning, men kun hvordan

en generel finanspolitisk ekspansion (f.eks.) påvirker forskellige størrelser. Videre tager modellen ikke højde for, at der handles med udlandet, og spørgsmål som f.eks. betalingsbalanceunderskud kan derfor ikke behandles i modellen. På trods af disse begrænsende forhold mener vi alligevel, at modellen er i stand til at give et fingerpeg på en generel strategi for at mindske krisen i Danmark. Det skyldes bl.a., at modellen ikke på forhånd postulerer en bestemt forklaring på arbejdsløshed, og dermed heller ikke en bestemt type kur. Arbejdsløsheden kan i modellen både skyldes afsætningssvigt, omkostningsproblemer (»for høj løn«), og at der er for få maskiner m.v. til at beskæftige flere lønmodtagere.

Hvad der er den mest effektive politik over for problemerne afhænger helt af, hvad der er årsagen. I nogle situationer vil en keynesiansk (efterspørgselsstimulerende) politik være at foretrække; i andre vil en mere monetaristisk (udbudspåvirkende) inspireret politik bedre kunne give de ønskede resultater. Da modellen samtidig bygger på en antagelse om, at økonomiske enheder tilpasser sig relativt langsomt til ændrede ydre betingelser (det tager tid at nedbringe inflationen osv.), kan der være en betydelig forskel på de kort-, mellem- og langsigtede effekter af forskellige politiske indgreb. Det skal endelig nævnes, at et forhold, der efter vores mening gør modellen relativt velegnet til at analysere nogle af de aktuelle problemer, er, at den netop bygger på de nævnte misforhold mellem makroøkonomiske og mikroøkonomiske betingelser.

I forskellige situationer med arbejdsløshed har vi med modellen undersøgt effekterne af isoleret finans- hhv. indkomstpolitik og af en kombination af dem. For så vidt som arbejdsløsheden er betinget af svigtende efterspørgsel, har en isoleret

indkomspolitik entydigt negative virkninger, som skyldes, at udenrigshandelen som nævnt ikke er inddraget i modellen. Omvendt virker en finanspolitisk ekspansion i denne situation i første omgang positivt på beskæftigelsen. Imidlertid er effekten i anden runde, at omkostningerne vokser for virksomhederne, således at en yderligere vækst i produktionen ikke finder sted. De langsigtede effekter på beskæftigelsen bliver i denne situation små.

Det interessante forhold er, at i alle vores modeleksperimenter er beskæftigelseseffekten af en kombineret finanspolitisk ekspansion og indkomspolitik, både på kort og på langt sigt, positiv, og større end hvis et af de politiske indgreb foretages isoleret. Det skyldes, at finanspolitikken sørger for en efterspørgselsfremgang, som der omvendt skabes plads til produktionen af, ved at indkomspolitikken giver den nødvendige omkostningslempelse for virksomhederne. At resultatet er opnået i en lukket økonomi, gør det for så vidt kun endnu stærkere, idet de positive effekter efter alt at dømme blot ville blive endnu større, hvis der blev taget højde for udenrigshandelen. I denne situation ville indkomspolitikken nemlig medføre øget eksportafsætning og mindsket import, således at den indenlandske produktion og dermed beskæftigelsen vokser endnu mere, hvorfor man kunne klare sig med en mindre finanspolitisk lempelse (hvilket med den aktuelle holdning til budgetunderskuddet kunne være nok så bekvemt).

For bedre at vurdere de forskellige politiske indgreb kan der være grund til at nævne, at vores eksperimenter alle peger på, at isoleret indkomspolitik medfører faldende realløn og forbrug. Isoleret finanspolitik kan efter omstændighederne give voksende eller faldende realløn og forbrug afhængigt af, hvor hyppigt og hvor længe økonomien befinder sig i et

regime, hvor ekspansiv finanspolitik er inflationsdrivende og fortrænger private investeringer. Kombineres de to politikker fås i alle tilfælde en faldende realløn for de beskæftigede lønmodtagere - men faldet er betydeligt mindre end ved isoleret indkomspolitik. Dette er værd at bemærke, idet det antyder, at indkomspolitik i hvert fald hyppigt koster de beskæftigede lønmodtagere et fald i deres forbrugsmuligheder. Betragtes imidlertid det samlede lønmodtagerforbrug, vokser dette på trods af reallønsfaldet. Dette skyldes, at beskæftigelsen vokser så meget, at lønsummen vokser betydeligt, uden at det i øvrigt går ud over virksomhedernes overskud. Dette gælder også, når der korrigeres for forskellen på effekternes tidsmæssige gennemslag i de enkelte eksperimenter.

Sammenfatning

Sammenfattende peger vores resultater på, at kombinationen af ekspansiv finanspolitik og langsigtet indkomspolitik er en farbar vej, hvis der skal gang i hjulene. Indkomspolitikken giver virksomhederne den fornødne omkostningsgaranti, for at der bliver råd til at investere. Finanspolitikken giver det nødvendige stød til afsætningen, der garanterer virksomhederne, at det også kan nytte at investere. På denne måde er de to indgreb komplementar, der gensidigt støtter hinanden.

Samtidig peger resultaterne på, at denne politiske indsats er forbundet med visse omkostninger, især for de beskæftigede lønmodtagere. Man er dermed tilbage ved udgangspunktet for denne artikel: når nemlig de beskæftigede lønmodtagere skal ofre lidt af deres forbrugsmuligheder, må de kunne kræve en garanti for, at det kan nytte. Dermed bliver arbejdsmarkedskontrakter, der specificerer mind-

stemål for investerings- eller beskæftigelsesudviklingen, det nødvendige supplement for gennemførelsen af en virkelig omkostningsdæmpende og efterspørgselsudvidende politik til mindske af krisen, og dette kan kun ske gennem en koordineret indsats, hvor såvel regering som arbejdsmarkedets parter træffer gensidigt forpligtende aftaler.

Appendiks

Betragt en forhandling mellem en monopolistisk risikoneutral profitmaksimerende virksomhed og en monopolistisk risikoavers fagforening, der forsøger at maksimere en monotont voksende, strengt quasi-konkav nyttefunktion, defineret på realtimelønnen og beskæftigelsen, målt i timer. En sådan fagforeningsnyttefunktion kan f.eks. (jvf. Oswald (1982)) begrundes i, at samtlige fagforeningsmedlemmer er risikoaverse og har præferencer defineret på deres samlede bruttorealindkomst.

Antag, at virksomheden har en given, fast afsætningskurve,

$$p = p(y), p'(y) < 0,$$

(hvor p er prisen og y er den afsatte mængde), og at den er så tilpas lille, sammenlignet med hele økonomien, at effekten af produktions- og prisændringer i virksomheden på den samlede aktivitet og det generelle prisniveau i økonomien er negligibel. Antag endvidere - forenkende - at virksomhedens produktion kan beskrives ved produktionsfunktionen

$$y = f(L), f(0) = 0, f'(L) > 0, f''(L) < 0$$

hvor L er beskæftigelsen.

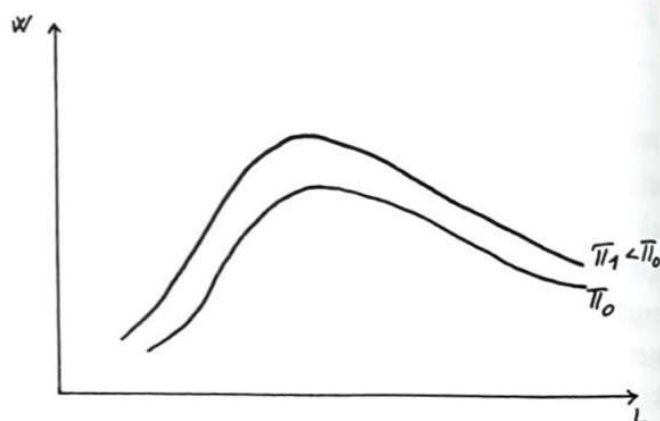
Virksomhedens profit kan da skrives

$$\pi = py - wL,$$

hvor w er timelønnen. Da det er antaget, at det generelle prisniveau er fast, gør det ingen forskel, om p og w opfattes som reale eller nominelle størrelser.

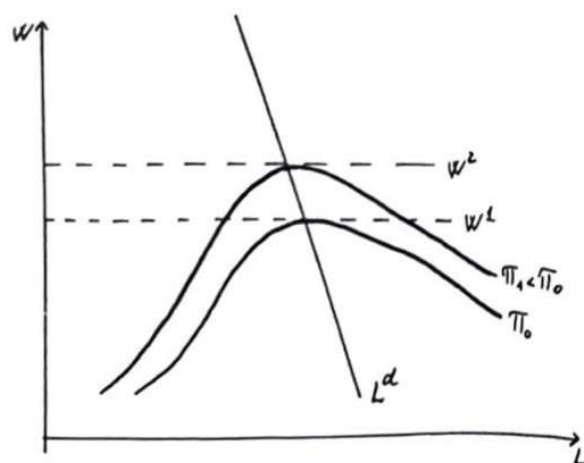
Ved en række omformuleringer af udtrykket for profitten ovenfor (se f.eks. McDonald og Solow (1981)) er det muligt at opstille et udtryk for kombinationer af w og L , der giver virksomheden samme profit. sådanne isoprofitkurver er indtegnet i figur I:

Figur I: Virksomhedens isoprofitkurver

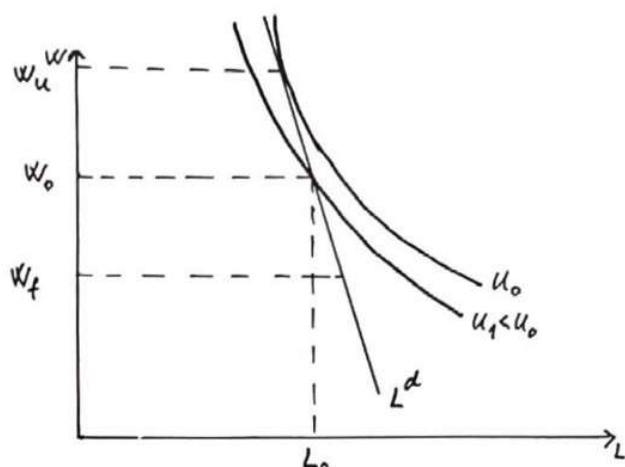
For så vidt som virksomheden er i stand til alene at bestemme beskæftigelsen, vil dette under antagelsen om profitmaksimering medføre, at den vælger en beskæftigelse (og dermed produktion), hvor den lavestliggende isoprofitkurve netop tangerer en linje $w = w^*$, hvor w^* er den givne løn. Gentages dette for forskellige w^* , fremkommer den aftagende arbejdskraftefterspørgselskurve, som er indtegnet i figur II:

Figur II: Arbejdskraftefterspørgselskurven

Antag nu, at fagforeningen kender denne arbejdskraft efterspørgselskurve. Hvis fagforeningen selv kunne fastlægge lønnen, ville den vælge den løn, der findes, hvor arbejdskraft efterspørgselskurven netop tangerer den højestliggende fagforeningsindifferenskurve, idet dette vil være nyttemaksimerende, jvf. figur III:

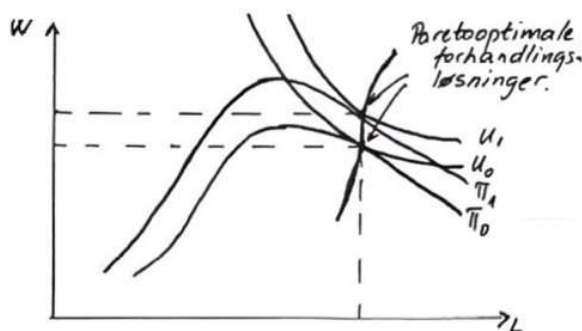
Figur III: **Forhandlingsresultatet i det snævre forhandlingsystem**

Der er naturligvis intet, der sikrer, at virksomheden vil acceptere dette krav, idet en lavere løn vil give højere virksomhedsprofit. Antag f.eks., at virksomheden tilbyder w_f i figur III. Der er nu en vis diskrepans mellem de to parter krav, som f.eks. kan antages at resultere i en overenskomst på w_0 efter nogen tids lønforhandling. Den hertil svarende beskæftigelse bliver L_0 , og såvel fagforeningen som virksomheden har måttet give på deres oprindelige intentioner. Således er f.eks. (w_0, L_0) oplagt ikke nyttemaksimerende for fagforeningen, der derfor befinder sig i en uligevægt. Som forhandlingens genstand er defineret (nemlig som lønnen alene), vil det imidlertid gå ud over virksomhedens profit, hvis fagforeningens position skulle forbedres. For så vidt kan systemet derfor siges at fremme en direkte konfrontation på fordelingsspørgsmålet.

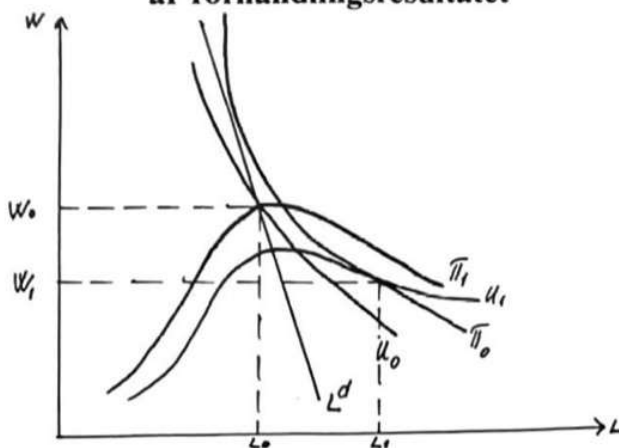
Betragt nu en mindre modifikation i det ovenstående forhandlingsystem, idet forhandlingssgenstanden udvides til også at omfatte beskæftigelsen. Dette medfører, at arbejdskraft efterspørgselskurven, som udtrykker optimal virksomhedsadfærd i en ganske bestemt institutionel sammenhæng, ikke mere er en relevant restriktion. Derimod vil forhandlingen nu dreje sig om at finde de egentligt Paretooptimale (w, L) -kombinationer, som findes, hvor en isoprofitkurve netop tangerer en af fagforeningens indifferenskurver, jvf. figur IV, og vælg én af dem.

Figur IV: **De Paretooptimale forhandlingsløsninger i det udvidede system**

Idet der tages udgangspunkt i den gamle overenskomst (w_0, L_0) , ses det, at der i det udvidede forhandlingsystem findes flere kontrakter, der stiller begge parter bedre simultant, jvf. figur V:

Figur V: **En opnåelig Paretoforbedring af forhandlingsresultatet**

Det gamle resultat af forhandlingen (w_0, L_0) gav anledning til en nytte U_0 for fagforeningen og en profit π_1 for virksomheden. Af figur V ses, at hvis man i stedet vælger overenskomsten (w_1, L_1), vil fagforeningens nytte vokse til U_1 , og virksomhedens profit vokse til π_0 - stadigvæk givet produktionsfunktionen og afsætningskurven. Samtidig ses, at dette bedre resultat er associeret med en lavere løn og en højere beskæftigelse, hvilket i en situation med behov for indkomspolitik og beskæftigelsesfremgang er socialt særdeles eftertragtellesværdige effekter. Hvad mere er: som systemet fungerer, vil en overenskomst som (w_1, L_1) placere begge parter i et optimum, hvorfor systemet i forhold til den mere begrænsede forhandling tendentielt også stimulerer parterne til at enes på et resultat, der fremkalder disse effekter.

Artiklen bygger på en stor opgave ved det statsvidenskabelige studium, Dahl og Möger Pedersen (1984). Der skal her lyde en varm tak til Rockwool Fonden, som har ydet økonomisk støtte til udarbejdelsen af afhandlingen og denne artikel. Alle synspunkter i artiklen står imidlertid helt for forfatterens regning.

Litteratur

- Bacharach, M. (1976), *Economics and the Theory of Games*, MacMillan Press.
- Dahl, H. og T. Möger Pedersen (1984), Om pris- og kapacitetstilpasning i uligevægtsmodeller, Københavns Universitets Økonomiske Institut.
- Estrup, J. (1982), Mislykket indkomspolitik gennem 20 år, *Økonomi og Politik*, nr. 3.
- McDonald, I. og R.M. Solow (1981), »Wage Bargaining and Employment«, *American Economic Review*, vol. 71, nr. 5, dec.
- Oswald, A.J. (1982), »The Microeconomic Theory of the Trade Union«, *Economic Journal*, 92, sept., pp. 576-595.